

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לעולים חדשים, מס' 022272, קיץ תש"ף

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעבור תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * המחווון נועד בעיקר לשם קביעת מסגרת בנוגע למספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לתת לתלמיד את מלוא הנקודות (כמובן על פי טיב התשובה).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

ספרי הלימוד המאושרים: (הספרים מסודרים על פי א"ב של שמות הוצאות הספרים)

1. י' משעול, **נאציזם מלחמה ושואה**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **נאציזם ושואה**, לילך, 2010 (להלן לילך).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **טוטליטריות ושואה**, רכס, 2009 (להלן רכס).
5. י' גוטמן, **טוטליטריות ושואה**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר).

המשטר הטוטליטרי, הנאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה

יש לענות על שתיים מן השאלות 1-4.

1. עליית הנאצים לשלטון, מדיניות החוץ של גרמניה

א. כיצד השפיע המצב הכלכלי בגרמניה על עליית הנאצים לשלטון:

המשבר הכלכלי העולמי, פחות מעשור לאחר המשבר הכלכלי הקשה בגרמניה בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, גרם למיתון עמוק, לאבטלה רבה ולתחושות ייאוש וחוסר אמון בשלטון שלא הצליח לפתור את המשבר. מצב זה עורר כמיהה למנהיגות חזקה שתחלץ את גרמניה מן המשבר.

כיצד השפיע המצב הפוליטי בגרמניה על עליית הנאצים לשלטון:

— חולשת המשטר הדמוקרטי של רפובליקת ויימאר — המשטר היה מזוהה עם הכניעה לתנאים המשפילים של חוזה ורסאי; ערכי הדמוקרטיה לא היו מושרשים בעם הגרמני; קבוצות חברתיות מרכזיות לא תמכו במשטר (חוגי צבא, אצולת קרקעות, אנשי כנסייה, אליטות אינטלקטואליות); וקבוצות מימין ומשמאל עוררו מהומות וגרמו לתסיסה כדי להפיל את המשטר.

— חולשת המערכת הפוליטית — משבר פוליטי מתמשך שנבע מכישלונן של הממשלות להתמודד עם המשבר הכלכלי ומפיצול רב בין המפלגות; אופוזיציה חלשה מול המפלגה הנאצית: מפלגות שמאל שאינן מלוכדות ומפלגות מרכז הססניות.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 73-86; לילך, עמ' 113-114, 116-122; מט"ח, עמ' 102-109; רכס, עמ' 99-104, 115-117; שזר, עמ' 87-89, 102-105.

ב. צעדים שנקטו הנאצים במדיניות החוץ כדי להכין את גרמניה למלחמה, וכיצד סייעו להצלחת גרמניה בתחילת

מלחמת העולם השנייה:

— **הצעדים:**

פרישה מחבר הלאומים ומן הוועדה לפירוק הנשק (1933); הקמת צבא גדול וחימוש מואץ בניגוד להגבלות בחוזה ורסאי; חתימה על הסכם ימי עם בריטניה (1935).

כיצד סייעו: גרמניה נכנסה למלחמה כשהיא המעצמה הצבאית החזקה ביותר מכל מדינות אירופה; צבאה המאומן, כלי הנשק המודרניים שפיתחה ושכללה וכוחות האוויר, הים והיבשה המתקדמים שלה העניקו לה יתרון טכנולוגי ונרתמו ל"מלחמת הבזק" שאפשרה את הכיבוש המהיר של אירופה.

— **הצעד:** הסכם אי-התקפה עם פולין (1934).

כיצד סייעו: הרגיע את פולין והקל את כיבושה.

- **הצעדים:**
פלישה לחבל הריין המפורז (1936); סיפוח אוסטריה (1938); השתלטות על חבר הסודטים (1938); השתלטות על צ'כוסלובקיה (1939).
- **כיצד סייעו:**
הכיבושים והפלישות הקלו את ההתרחבות הנוספת של גרמניה לתוך אירופה; המכרות, התעשייה וחומרי הגלם בשטחים, אלה חיזקו את הכלכלה הגרמנית ואת התשתית הטכנולוגית שגרמניה התבססה עליהן בזמן המלחמה.
- **הצעד:** התערבות במלחמת האזרחים בספרד (1937).
כיצד סייע:
חיל האוויר הגרמני התנסה בשיטות הפצה חדשות, שבהן השתמש אחר כך במלחמת העולם.
- **הצעד:** הסכם ריבנטרופ-מולוטוב (1939).
כיצד סייע: ההסכם הבטיח שקט בחזית המזרחית (בלי האיום של מלחמה בשתי החזיתות); אפשר לגרמניה לכבוש את פולין בקלות רבה יותר.
בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 136-147, 160-170; לילך, עמ' 155-180; מט"ח, עמ' 139-149, 178-184; רכס, עמ' 155-184; שזר, עמ' 143-163.

2. מדיניות הפיוס, ועידת אויאן

- א. מהי מדיניות הפיוס:**
המדיניות של בריטניה וצרפת כלפי גרמניה. השלמה וחוסר תגובה הולמת מצד בריטניה וצרפת כלפי צעדים תוקפניים של גרמניה ואיטליה בשנות השלושים, כדי למנוע הסלמה שתוביל למלחמה.
- סיבות למדיניות זו:**
  - הטראומה ממלחמת העולם הראשונה חיזקה את הגישה שיש לעשות הכול כדי שלא להיגרר שוב למלחמה.
  - הפחד מפני ברית המועצות גרם למדינות המערב להיות פחות ביקורתיות כלפי היטלר; הן ראו בו מנהיג שמסוגל להילחם בקומוניסטים ולעצור את התפשטות "הסכנה האדומה" לאירופה.
  - נכונות "להעלים עין" מתיקוני גבול שעשתה גרמניה בניגוד לחוזה ורסאי, בגלל הביקורת על חוזה זה, בטענה שגרמניה נענשה קשה מדי.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 148-149; לילך, עמ' 157; מט"ח, עמ' 151; רכס, עמ' 165-166; שזר, עמ' 146-148.
- ב. מדוע כונסה ועידת אויאן:**
העלייה במספר הפליטים בעקבות סיפוח אוסטריה וההחרפה במדיניות כלפי היהודים בגרמניה הביאו את הנשיא רוזוולט ליזום פורום בין-לאומי לדיון בבעיית הפליטים, שמטרתו חלוקת הנטל של קליטת הפליטים בצורה שווה יותר.
- טיעונים של מדינות שהשתתפו בוועידה זו (1938):**
  - קליטת פליטים תכביד על כלכלת המדינה הקולטת.
  - נכונות לקלוט רק פליטים שהם בעלי מקצועות נדרשים.
  - נכונות לקלוט מטעמים הומניטריים מספר מוגבל בלבד של פליטים.
  - חשש שקליטת היהודים תביא לאנטישמיות במדינות הקולטות ותגביר את התסיסה הפנימית.
  - קליטת פליטים יהודים בארץ-ישראל תעורר את זעם הערבים (בריטניה).

כיצד טיעונים אלה משקפים את היחס של העולם למדיניות הנאצים כלפי היהודים בגרמניה בתקופה זו:

- התירוצים השונים של מדינות שסירבו לקלוט יהודים או הביעו נכונות לקלוט מספר מוגבל של פליטים משקפים אדישות ואוזלת יד.
- בחלק מן הטיעונים באו לידי ביטוי דעות קדומות: חשש מגזענות, חשש מהתגברות האנטישמיות. בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 126-127; לילך, עמ' 152-154; מט"ח, 164-165; רכס, עמ' 151-152; שזר, עמ' 136-138.

3. "הסדר החדש"

א. "הסדר החדש" שהנאצים רצו להגשים באירופה:

- סדר חברתי-כלכלי-מדיני על בסיס עקרונות האידיאולוגיה הנאצית, שנועד להחליף את הסדר הקיים.
- מיון עמים לפי קריטריונים של תורת הגזע הנאצית ודירוגם: גזע האדונים — הארים; עמים הקרובים לגזע הארי; גזעים נחותים (הסלבים) שצריכים לשרת את הארים ואת הגזעים הקרובים להם; הצוענים נחשבו תת-גזע, יסודות אנטי חברתיים; ליהודים אין זכות קיום ב"סדר החדש".
- במסגרת "הסדר החדש" יש להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי על חשבון גזעים אחרים, ולנצל לצורכי הרייך השלישי עמים שדורגו נחותים.

צעדים שנקטו הנאצים להגשמתו בזמן המלחמה:

- העברה בכפייה של אוכלוסיות שונות (לפי קריטריונים לאומיים גזעניים) כדי לאפשר יישוב של גרמנים במקומן וכדי להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי.
  - כיבוש אירופה וניצול שטחי הכיבוש, ובעיקר שטחים שחיו בהם עמים שבתחתית המדרג הגזעי על פי האידיאולוגיה הנאצית:
    - * העברת מזון, מוצרי תעשייה וחומרי גלם מן הארצות הכבושות לגרמניה.
    - * הקמת מחנות עבודה והעסקת עובדי כפייה באזורים הכבושים.
    - * העברה המונית של עובדי כפייה מאזורי הכיבוש לגרמניה, כדי לפתור בעיות כלכלה ותעסוקה ולסייע בכך למאמץ המלחמתי.
  - מבצע "המתת חסד" בגרמניה כדי "לטהר" ו"להשביח" את הגזע הארי.
  - פגיעה בשכבות האינטליגנציה בעמים הסלביים: רצח חלק מהם ומאסרם של אחרים ושילוחם למחנות ריכוז; סגירת אוניברסיטאות וגימנסיות; פגיעה באומנות ובתרבות.
  - רצח צוענים.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 67, 173-176; לילך, עמ' 111, 181-183; מט"ח, עמ' 186; רכס, עמ' 108-109, 185-186; שזר, עמ' 99, 218-219.

ב. מדוע עם פלישת הנאצים לפולין הם נקטו צעדים קשים במיוחד נגד היהודים שחיו בה:

- המראה המסורתי של יהודי פולין תאם את הדימוי של היהודי בתעמולה הנאצית.
  - אווירת המלחמה עודדה אלימות.
  - הריחוק של פולין מדעת הקהל במערב אפשר להתיר את הרסן.
  - פולין נחשבה מדינה נחותה מבחינה גזעית ולכן יכלו הגרמנים לעשות בה ככל העולה על רוחם.
  - הרתעת האוכלוסייה הפולנית.

דוגמאות לצעדים:

- **בתחום הכלכלה:** סימון, החרמה וחיסול של מפעלים ובתי עסק יהודיים; איסור על החזקת סכומי כסף גדולים במזומן; הקפאת חשבונות בנק, הטלת קנסות, פיטורים של עובדי ציבור יהודים.
  - **בתחום התרבות או הדת:** סגירת מערכת החינוך היהודית, גזיזת זקנים בפומבי, חילול ספרי קודש ושרפת בתי כנסת; השפלת רבנים, איסור על שחיטה כשרה, חיוב יהודים לעבוד בשבת ובמועד, איסור על תפילה בציבור ולימוד תורה.
  - **בתחום הביטחון האישי (טרור):** שוד; חטיפות לעבודות כפייה; הלקאות; מעשי השפלה פומביים; גירושים.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 183-185; לילך, עמ' 184-185; מט"ח, עמ' 189, 191; רכס, עמ' 190-197; שזר, עמ' 167-168.

4. "הפתרון הסופי" ותגובות על גורל היהודים

א. מדוע כונסה ועידת ואנזה:

- כדי לתאם מבחינה ארגונית ומנהלית בין כל הגופים שישתתפו ב"פתרון הסופי".
- כינוס נציגי המשרדים השונים ברייך השלישי נועד לרתום משרדים אלה למשימה המרכזית של הרייך — "הפתרון הסופי".
- לקבוע מי יפסוק במקרים של חילוקי דעות בין הרשויות שישתתפו בביצוע "הפתרון הסופי".

כיצד הטוטליות של "הפתרון הסופי" באה לידי בוועידה זו:

- ההיקף העצום של השמדת היהודים המתוכננת — 11 מיליון.

- "הפתרון הסופי" היה אמור לכלול גם את היהודים ממדינות גרורות ששיתפו פעולה עם הגרמנים, כמו רומניה, הונגריה, בולגריה.
  - "הפתרון הסופי" היה אמור לכלול גם את היהודים מן המדינות הניטרליות, כמו שוויץ, שוודיה, ספרד ופורטוגל.
  - "הפתרון הסופי" היה אמור לכלול גם את היהודים ממדינות לא כבושות, כמו בריטניה.
  - תוכנה השמדת יהודים עד האחרון שבהם — ובכללם 200 יהודי אלבניה.
  - המספר המדויק (עד ספרת האחדות) של יהודי אוקראינה ובילורוסיה.
  - הדיון בשאלת נישואי התערובת — העיסוק בשאלה מיהו יהודי כדי להגדיר את מי שנכלל ב"פתרון הסופי".
  - בסקירת דרכי הביצוע נאמר שבמהלך הביצוע המעשי של "הפתרון הסופי" תיסרק אירופה ממערב למזרח.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 233-239; לילך, עמ' 242-245; מט"ח, עמ' 223-225; רכס, עמ' 268-271; שזר, עמ' 238-242.

ב. ניסיונות של היישוב היהודי בארץ-ישראל לעזור ליהודי אירופה בתקופת השואה:

- תוכנית אירופה, תוכנית טרנסניסטריה.
- "ילדי טהרן".
- פעולות בנוגע למברק ריגנר.
- פעולות בנוגע לשליחות של יואל ברנד.
- פעולות "ועד ההצלה" בקושטא.
- המשלחת הארץ-ישראלית בז'נבה.
- פעולות הצנחנים כדי לסייע ליהודי אירופה.

העמדה של בעלות הברית בנוגע להצלת יהודים בזמן "הפתרון הסופי":

המשימה העיקרית של המלחמה היא לנצח את גרמניה הנאצית, הצלת יהודים תושג רק באמצעות ניצחון על הנאצים.

הגורמים שהשפיעו על עמדה זו:

- יש להימנע מנקיטת צעדים שעלולים לעכב את הניצחון על גרמניה.
- אין להבליט פעולות מיוחדות למען היהודים, כדי שלא לחזק את הטיעון האנטישמי שהיהודים הם שקובעים ומכוונים את המניעים והמהלכים של בעלות הברית.
- שיקולים בשאלת ההימנעות מהפצצת אושוויץ: יעילות המבצע מפוקפקת וגרמניה עלולה לנקום ביהודים בעקבותיו; אי אפשר לדייק ולהפציץ את תאי הגזים בלי לפגוע באסירים; ההשמדה תימשך באמצעים אחרים; שיקולים שנוגעים לקשיי ביצוע.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 310-314, 317-320; לילך, עמ' 313-315, 320-324; מט"ח, עמ' 265-267, 276-280; רכס, עמ' 308-309, 321-323; שזר, עמ' 318-323, 332-335.